

DE LEGENDE VAN MANS HAND BOVEN

Sinds vele jaren weet men in de stad een fraai verhaal te vertellen over de bouwgeschiedenis van het pand Nieuwstraat nr. 49. In het kort komt het hierop neer: in het midden van de

Links: pand Nieuwstraat nr. 49.

17e eeuw liet een echtpaar het huis bouwen. De man had thuis niets in te brengen; de vrouw was de baas en haar beeltenis zou bij de bouw in de gevel worden aangebracht. Teneinde voor de buitenwereld van zijn gezag te doen blijken, liet de man zonder medeweten van zijn vrouw een mannenhand boven het vrouwenbeeld aanbrengen, daarbij tot uitdrukking brengende, dat wel is-waar de vrouw de baas is, maar dat toch altijd nog 's mans hand daar boven staat.

Aan deze legende willen we thans onze aandacht schenken.

DE GEVEL

Het pand heeft een zeer smalle pilastergevel ter breedte van slechts één venster. Het is een van de smalste woonhuizen in de stad. Op de basementen van de beide pilasters is aangebracht het opschrift: *Anno 1650*. Daartussen bevindt zich een goed gehouwen borstbeeld van een jonge vrouw, waaronder de woorden *'t Wijfshoofd*. Het venster van de eerste verdieping is gedekt door een zandstenen strek met engelkop en festoenen. Boven het hijsluik bevindt zich een voorstelling van een hand, met de geopende palm naar voren. Zoals dat bij oude legenden meer voorkomt, zijn er verschillende uitleggingen van het geval.

DE LEGENDE OMSTREEKS 1745

J. LE FRANCO VAN BERKHEY geeft de legende weer in zijn „Ernstige en boertige vertellingen mijner jeugd” (Leiden, 1804). Daar hij in 1729 werd geboren, zou dus het verhaal omstreeks 1745 in onze stad de ronde moeten hebben gedaan. Zeer verkort komt zijn in dichtvorm geschreven betoog op het volgende neer.

Er was eens een vrouw, die niet vrij van achterklap was. Reeds dikwijls had zij door bittere tong en lippen 's mans achterbaarheid kwaad gedaan. Op een goede stand in de stad, daar waar eens de vader van de vrouw een huis had bezeten, wilde het echtpaar een nieuw pand laten bouwen.

Het terrein was smal en bijgevolg was er gebrek aan ruimte wegens de gestelde eisen.

*De man had in den zin een huis naast aan te koopen,
Om tot vergrooting van het zijne te doen sloopen.*

Maar wat hij ook praatte, zijn vrouw wilde hiervan niets weten:

*Het geld was in het huis gewonnen,
En Over Grootje, had kenet 'er in gesponnen,
En Over Grotevaar zat bij die goede vrouw,
Steeds naarstig op het Weefgetouw.
Daarom al had ze nu veel schijven, (geld)
Het huis moest zoo zijn en zoo blijven.
En of de man al raakt aan 't kijven,
Zij houdt zich met een stijve bek,
Aan haare zin en haar bestek,
En bouwd na hare zin een kamer en vertrek,
Zij doet haar beeldtenis uit houwen,
Gekleed, gekapt naar de manier der koopmans vrouwen,
Plaats het ten voorpui in een steen met konst geklooft,
Er onder aan in schrift hier is Het Vrouwe Hoofd.*

Het was een hard gelag voor de man, maar hij weet zich te beheersen en te zwijgen tijdens de bouw. Maar als men daarmee flink is gevorderd, is hij het, die het woord neemt:

*Gij hebt een zijdvertrek, een keuken, binnenkamer,
En voorhuis naar uw zin, al dagt ik iets bekwamer
En deftiger nogthans ik liet uw keuze vrij,
Maar wijfje lief ik had ook een beding er bij,
Dat als de voorpui stond, dan bleef het dak aan mij,
Nu zult ge op dit beding gedoogen,
Dat ik den gevel naar mijn zin ook mag verhoogen,
Gij timmerde juist net ter hoogte zo het stond,
Op Uwen besten vaartjes grond.*

En omdat de lucht in bouwen vrij is, liet hij het huis een verdieping hoger optrekken en daarin plaatsen een „mannen-rechterhand”, waaronder werd vermeld „Mans hand Boven”. (Dit opschrift is niet aanwezig.)

Dit alles trok natuurlijk zeer de aandacht en het bleek te zijn een les voor alle vrouwen, ook voor onze xantippe.

*Het wijf wou vitten en beginnen 't hair te kloven.
Zwijg Wijfshoofd! Sprak de man, 't zal blijven M a n s h a n d b o v e n.*

En als de vrouw wilde kijken wees de mannenhand naar de gevel:

*Zoo dat zij door den tijd wierd zagter in haar kuuren,
Want mans hand was te hoog om uit de steen te schuuren.*

Het gevolg was, dat zij verder vergenoegd en vreedzaam tot hun dood leefden.

Aldus LE FRANÇO VAN BERKHEY.

DE LEGENDE OMSTREEKS 1910

De poorter, die in 1650 deze gevel deed optrekken, had een bij uitstek ijdele vrouw. Zij zwaaide binnenshuis de schepter krachtens haar overwicht op de man, en zon, naar het schijnt, op middelen om dit ook naar buiten te tonen. Het nieuw te bouwen woonhuis schonk haar daartoe de gelegenheid, die zij niet voorbij wilde laten gaan. Zij kwam op het idee haar borstbeeld in de gevel te doen plaatsen en trachtte met alle beschikbare middelen haar wederhelft daarvoor te winnen. Te oordelen naar het conterfeitsel, waar het nageslacht nog heden naar opziet, was zij door de natuur mild bedeed met de nodige

gaven om op de heer der Schepping invloed uit te oefenen. Voor de zoveelste keer na de scène in de paradijsboomgaard hield Eva haar gemaal de appel voor, met het traditionele slot dat Adam bezweek en toebeet. De appel was ditmaal echter bijzonder wrang. Het gold toentertijd al evenmin als nu voor een vererend ambt als pantoffelheld te fungeren, en de gehoorzame echtgenoot werd door zijn vrienden en bekenden, die de

*Foto Rijksdienst v. d. Monumentenzorg.
't Wifshoof.*

toeleg hadden voorzien, op straat en in de herberg spottend begroet en lichtelijk in de maling genomen. Hatelijke toespelingen bleven niet uit en dubbelzinnige gezegden waren schering en inslag. Adam kreeg berouw, deed in zijn hart verwijten aan zijn Eva, die hem in zijn moeilijke positie had gebracht en zon op wraak. Het resultaat van die overpeinzing was een korte onderhandeling met de steenhouwer en een in voorzichtige termen gestelde uitlating tegenover de vrienden tijdens de herbergkout. De verwachting was gespannen en toen de manshand boven in de gevel verscheen, begreep iedereen het nodige. Het

Foto Rijksdienst v. d. Monumentenzorg.

zwierig vrouwenportret pronkte behaagziek in de gevel, doch hoog erboven verhief zich de hand van de heer des huizes.

Aldus W. H. DE ROOS in het Tijdschrift „Buiten” van 13 December 1919, opgetekend uit de mond van een oud-Leidenaar.

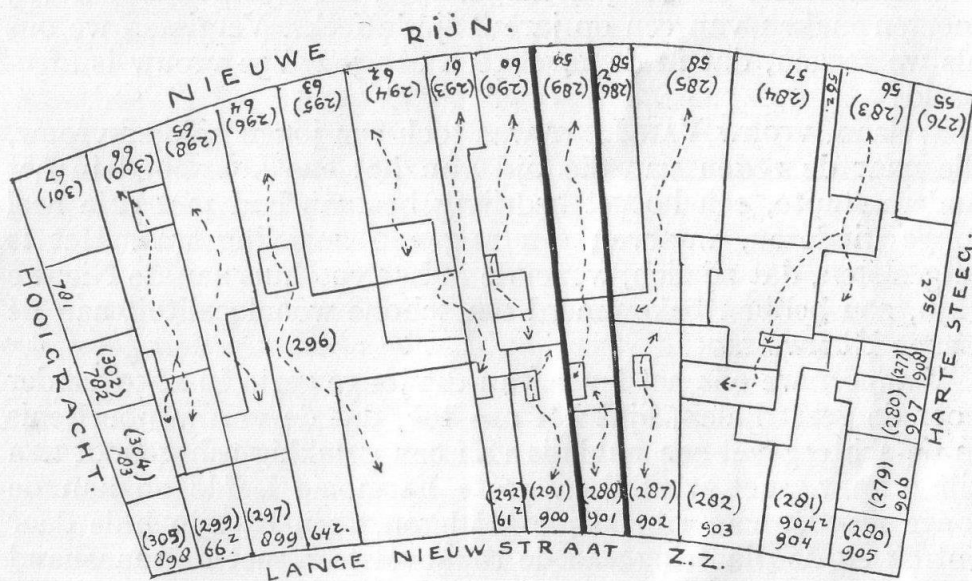
A. BICKER CAARTEN.

DE BOUWGESCHIEDENIS

De Gemeente-archivaris, Mr R. VAN ROIJEN, was zo vriendelijk op ons verzoek een uitgebreid onderzoek naar de bouwgeschiedenis van het pand in te stellen, waarvoor hem hier gaarne dank wordt gebracht.

Aan bovenstaand verzoek heeft de ondergetekende gaarne gevolg gegeven. Het heeft echter een meer dan normale inspanning gekost om het navolgende positieve resultaat te bereiken, doordat ook in dit stadsgedeelte zóveel is verkaveld en heen en weder verkocht. Het laat zich geredelijk indenken dat de bebouwing langs de Rijn van de Burcht af primair is geweest en

die langs de Korte en Lange Nieuwstraat secundair. Reeds de naam Nieuwstraat schijnt hierop te wijzen. Zo waren dan in de eerste tijd de woningen aan de Rijn gelegen. Hun erven liepen ver naar achteren door over de grond, waarop later de Nieuwstraat werd aangelegd. Hier kwamen dan – en zullen er wel reeds voor een deel eerder zijn geweest – de achterhuizen van de percelen aan de Rijn. Het huis, waarop de bovenstaande verhandeling betrekking heeft, is dat, gelegen aan de Lange Nieuwstraat, op bijgaand schetsje, ontleend aan het kadaster, gemerkt met nummer 288, oud huisnummer 901. Vele eeuwen lang was

het achterhuis van het huis aan de Nieuwe Rijn, kad. 289, oud huisnummer 59. Doorgaans is hier in vroeger eeuwen het bakkersbedrijf uitgeoefend. In het jaar van het beleg, daarvóór en daarna, vonden de Leidenaars daar ADRIAAN MEESZN. Het huis aan de Nieuwe Rijn, welks erf doorliep, zoals gezegd, tot de Nieuwstraat, heette „CROMHOUT”¹, wellicht omdat de bakker ook als ADRIAAN MEESZN. CROMHOUT bekend stond. Met een volgende bakkersgeneratie zou de naam verdwijnen. Na ADRIAAN MEESZN woonde er vele jaren MATHIJS WILEMSZ. VAN TOLL, koekenbakker en diens gezin. De man stond in aanzien blijkens het feit, dat hij lid van de vroedschap – we spreken nu van de gemeenteraad – was.

We naderen thans het echtpaar, door de poëet JOHANNES LE FRANCO VAN BERKHEY zo boosaardig geschilderd, namelijk de

¹ Register: Groot Bewijs.

opvolgende bakker JAN BARENDSCOON VAN LENT en diens vrouw JANNETJE DE ROY, die in het jaar 1650, waarop de gevelsteen doelt, op hun beurt aan de Nieuwe Rijn woonden en het achterhuis hebben moeten bouwen. In 1650 wel te verstaan. Hiertegen kunnen we niets aanvoeren; alles wat op bouwvergunningen uit deze tijd betrekking moet hebben gehad, is verdwenen, zo het er ooit is geweest.

„Het wijfje lief” van LE FRANCO VAN BERKHEY in de vorm van de bakkersvrouw VAN LENT zal niet de minste neiging en tijd voor kijverij hebben gehad, die de dichter haar toekent. Zeer zeker niet in het jaar 1650. Men zal zijn gedachten vrij moeten maken van een op jaren zijnde feeks. Vergissen we ons als we zeggen, dat in de gevelsteen een jeugdige vrouw is afgebeeld?

Welaan, vrouw VAN LENT was toch een jonge bakkersvrouw, die naar de zeden van die tijd van het ene kraambed in het andere stapte, een hoogst bedrijvig bestaan had met drie heel jonge kinderen, waarvan één nog een zuigeling was. Het is uitgesloten, dat zij zich, wonende in het voorhuis aan de Nieuwe Rijn, zou hebben bekommerd om schone woonlocaliteit aan de Lange Nieuwstraat.

Wanneer we ons het leven van dit jonge gezin in 1650 verder voor de geest halen, lijkt het ons toe, dat de vrouwenbeeltenis in de achtergevel een hulde is van een gelukkig echtgenoot aan zijn vrouw, met wie hij in grote harmonie leefde en aan de jonge moeder van zijn kleine kinderen, toen hij zijn huis daar optrok en de plaatsing van de topgevelsteen met de manshand tenslotte bovenin, een grappige vondst, om zijn vrouw op een geestige wijze eraan te doen denken, dat uiteindelijk het gezag van de man in het huishouden zegeviert.

We zouden hiermede kunnen volstaan en de nieuwsgierigheid van de lezer naar meer levensbijzonderheden over VAN LENT en zijn vrouw onbevredigd kunnen laten. Doch we strijken de hand over het hart, zoals men dat pleegt te noemen.

Wanneer JAN BARENDTSEN. VAN LENT op 31 Maart 1646 in ondertrouw gaat met JANNETJE DE ROY, geboren te 's-Gravenhage, heet hij „jongman van Leiden”, d.w.z. aldaar geboren. Ene vergissing van weinig betekenis, die men hersteld vindt door de mededeling van het poorterboek op 27 April van hetzelfde jaar 1646. Toen verkreeg VAN LENT, uit Delft afkomstig, het burgerrecht en zijn getuigen en borgen voor zijn toekomstig gedrag en solvabiliteit waren CORNELIS VAN BERKEL, apotheker, en GERRIT GERRITSZ. LUNEMAN. Uit het huwelijk zouden drie meisjes worden geboren, respectievelijk geheten ENGELTJE, ge-

doopt in de Hooglandse Kerk op 16 April 1647, MARIA, als voren gedoopt op 6 December 1648 en SUSANNA op 14 December 1649 in dezelfde kerk ten doop gehouden.

Het perceel aan de Nieuwe Rijn had VAN LENT op 3 Februari 1649 van bakker VAN TOLL gekocht; bij die overgang heette het huis „De Byekorf”. Een acceptabele naam voor een koekbakkersbedrijf. Maar enkele jaren waren hier de jonge echtelieden gegeven samen met hun kinderen door te brengen. VAN LENT moet reeds in het voorjaar van 1651 zijn gestorven. Misschien ook wel in het besproken jaar 1650. De begraafboeken vermelden de teraardebestelling in Leiden van zijn lijk ~~echter~~ ^{we} niet; wellicht is hij, elders vertoevende, in de kracht van het leven weggerukt. Zijn ontijdige dood weten we alleen uit het „waarboek”, het transportregister van huizen, door de mededeling, dat op 17 Mei 1651 JANNETJE DE ROY, weduwe van JAN BARENTSZN. VAN LENT hare Leidse bezittingen verkocht. Wat moest in die tijd – en ook nu – een jonge vrouw met verschillende zeer jonge kinderen met een bakkerijbedrijf? Wat moest verder een jonge vrouw, zoals zij, zonder bestaan? Op 8 December van hetzelfde jaar reeds gaf zij het ja-woord aan een koopman ANTHONY VAN DER PIET, uit een Amsterdams handelsgeslacht gesproten. Een ordinair huwelijk heeft zij zeker niet met VAN DER PIET gesloten, daar de naam een kleine eeuw later door notarissen van dezelfde naam en voornaam daar werd gedragen.

De verdere levensloop van JANNETJE, die haar tweede man spoedig met een kleine verblijdde, zal de lezer te Amsterdam kunnen vervolgen.

Aan de Nieuwe Rijn in het onmiddellijk aangrenzende huis 58r (kadastr. 286) woonde ca. 125 jaren later de dochter van de schrijver van vorenstaand gedicht, GEERTJE LE FRANÇO VAN BERKHEY, die in 1774 met de uit Haarlem afkomstige PIETER HOEFMAN was getrouwd. Hiermede is de belangstelling van deze veelschrijver in de geschiedenis van de merkwaardige Nieuwstraatgevel verklaard ¹.

VAN ROIJEN.

¹ Het bijgevoegde schetsje is ontleend aan de oudste kadastrale kaart van ca. 1830. De tussen haakjes gevatte nummers betreffen de kadastrale percelen, de andere zijn de oude huisnummers. Opgemerkt dient te worden, dat de gevelsteen zich ogenschijnlijk in het tweede huis van de aldaar zich bevindende ijsfabriek gerekend, bevindt. Echter is het eerste huis, als bouwwerk één geheel, in twee percelen gesplitst.

Leiden 18-10-1650 Jan Barents.